

ЗАМОНАВИЙ ШАХС ИЖТИМОЙЛАШУВИНИНГ НАЗАРИЙ
МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Хожамуратова Гулзамира Турсымуратовна

Нукус тумани, 22-сонли мактаб психология

Хожамуратова Гулжамила Калбаевна

Нукус тумани, 27-сонли мактаб психология

Аннотация: Мақолада шахс ижтимоийлашувининг психологик тавсифи, ижтимоийлашув жараёнининг жамиятдаги вазифалари каби масалалар илмий жиҳатдан таҳлил этилган бўлиб, шахс шаклланиши билан боғлиқ қонуниятлар, ижтимоийлашув жараёнларининг шахс дунёқарашини шакллантиришдаги ўрни ва роли муҳим эканлиги илмий жиҳатдан очиб берилган.

Таянч сўзлар: *Ижтимоий психология, имитация, ижтимоийлашув, лидер, пессимизм, индивидуализация, жамоавийлик, референт гуруҳ, миллийлик феномени.*

Ижтимоийлашув натижасида шахснинг турли типлари, ижтимоий характерлар, турли-туман эҳтиёжлар, қадриятлар йўналишлари шаклланади. Ижтимоийлашув жараёни анъанавий равишда институционал берилган деб қаралади ва жамиятнинг ижтимоий тузилмасидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Ижтимоийлашув жамиятда учта асосий вазифани бажаради:

1) индивиднинг жамиятга, шунингдек турли ижтимоий бирлашмаларга интеграциялашувини маданият элементлари, амалдаги меъёрлар ва қадриятларни ўзлаштириш орқали таъминлайди;

2) инсонларнинг улар томонидан ижтимоий ролларни қабул қилишлари натижасида ўзаро таъсирга киришишларига замин яратади;

3) жамиятни сақлайди, маданиятни эътиқодлар ва намунавий хулқ-атвор шаклларини намойиш қилиш орқали авлоддан авлодга узатади.

Гуруҳ ичидаги – шахслараро даражадаги ижтимоийлашув омиллари миллий хусусиятлар, гуруҳ аъзолари ўртасидаги ишчи ва шахслар ўртасидаги муносабатлар, умумий манфаатлар асосидаги гуруҳ аъзолари жипслашувидан иборат.

Ижтимоийлашув– гўдаклик даврида бошланувчи ва қариллик даврида яқунланувчи ижтимоий роллар ва маданий нормаларни ўзлаштириш жараёнидир. [1; 98б].

Бирламчи ижтимоийлашув авваламбор оилада болаларни парваришlash, тарбияlash ва ўқитиш жараёнларини ўз ичига олади. Бирламчи ижтимоийлашувнинг мақсади болаларда бошқа одамларга ишонч, қулоқ солиш, уларга яхшилик қилишда намоён бўлувчи мойилликни шакллантириш.

Бирламчи ижтимоийлашувнинг самарали усули ота-оналар хулқ атворидир, чунки улар турли вазиятларда ўзини қандай тутиш намунаси сифатида гавдаланадилар. В.М.Розин таъкидлашича, исм қўйиш, азон айттириш маросимлари, тил, ўзини тутишга ўргатиш, тана жазоланиши, сўзли йўриқнома, ўгит, насихатлар, огоҳлантиришлар, рағбатлантириш тизими ижтимоийлашувнинг ижтимоий маданий муолажаларига мансубдир.

Ижтимоийлашув жараёнларининг рўй берадиган шарт-шароитларини ижтимоий институтлар деб атаймиз. Бундай институтларга оиладан бошлаб, маҳалла, расмий давлат муассасалари (боғча, мактаб, махсус таълим ўчоқлари, олийгоҳлар, меҳнат жамоалари) ҳамда норасмий уюшмалар, нодавлат ташкилотлари киради.

Бу институтлар орасида бизнинг шароитимизда оила ва маҳалланинг роли ўзига хосдир. Инсондаги дастлабки ижтимоий тажриба ва ижтимоий хулқ элементлари айнан оилада, оилавий муносабатлар тизимида шаклланади. Шунинг учун ҳам ҳалқимизда «Қуш уясида кўрганини қилади» деган мақол бор. Яъни, шахс сифатларининг дастлабки қолиплари оилада олинади ва бу қолип жамиятдаги бошқа гуруҳлар таъсирида сайқал топиб, такомиллашиб боради. Бизнинг ўзбекчилик шароитимизда оила билан бир қаторда маҳалла ҳам муҳим тарбияловчи - ижтимоийлаштирувчи роль ўйнайди. Шунинг учун бўлса керак, баъзан одамнинг қайси маҳалладан эканлигини суриштириб, кейин хулоса чиқаришади, яъни маҳалла билан маҳалланинг ҳам фарқи бўлиб, бу фарқ одамлар психологиясида ўз аксини топади.

Замонавий шароитларда ижтимоийлашув жараёни одамларнинг маънавий қиёфаси, эътиқод ва хатти-ҳаркатларига янги талаблар қўймоқда. Биринчидан бу шу нарса билан тақозо этиладики, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий ўзгаришлар юқори маълумотли юқори малакали одамларга хосдир. Фақатгина мўлжалланган қайта ўзгаришларнинг зарурлигига чуқур ишонган одамгина тарихий жараённинг фаол, ҳаракатчан кучи бўла олади.

Иккинчидан, шахс ижтимоийлашувининг ҳаддан зиёд мураккаблиги уни амалга ошириш воситаларини доимий такомиллаштирилишини талаб этади. Улар янгиланишга, кундалик изланишга, ижтимоий муаммолар, шунингдек шахсий муаммоларни ҳал қилишда инсон ўрни ва масъулиятини конкретлаштириш ва тасдиқлашга муҳтож. Учинчидан шахс ижтимоийлашуви барча ижтимоий муаммоларнинг ажралмас қисмидир. Ҳаёт шуни қатъий исботлайдики, бу ўта ўзаро алоқадор жараён бўлиб, объектив ўзгаришлар шунингдек одамлар онги ва хулқ-атворидаги ўзгаришлар ҳисобга олинмаса у бир хил даражада кўп маротаба ижтимоий жараённи тезлаштириши (ёки секинлаштириши) мумкин. Тўртинчидан, шахс ижтимоийлашуви одамлар онги ва хулқ-атворидаги салбий ҳолатларни енгишни назарда тутаяди. Ҳали ҳануз шахс социологияси қуйидаги саволларга жавоб бера олмайди: нима учун бир хил йўлдан юра бошлаган одамлар безори, ўғри ва умуман девиант хулқ-атвор эгаси

бўлиб қолади? Нима учун одамларнинг бошқа қисми бюрократларга, лаганбардорларга, хушомадгўй, карьеристларга айланади? Ва ниҳоят шахс ижтимоийлашуви дунёвий ва миллий маданият таъсири остида рўй беради. Гарчи умуминсоний мотивлар ижтимоий онг ва хулқ-атвор тузилмасида етакчи бўлса-да, миллий хусусиятлар таъсири кўпинча инсон қиёфасини белгилаб берувчи омил бўлиб қолади. Ижтимоийлашув жараёнида миллийлик феномени гарчи ижтимоий психология олдида унинг умуминсоний қадриятлар билан уйғунлашувининг янги захираларини излаш масаласини қўйса-да, ҳар бир халқ, миллат ва элат, унинг ҳар бир вакили ижтимоий ҳаётида ижтимоий-психологик механизмларни чуқур тушуниш заруратида олиб келди.

Инсоннинг биоижтимоий табиатини тан олган ҳолда шуни таъкидлаш мумкинки, асосий детерминант – ташқи ижтимоий муҳит, ташқи ҳолатлардир. Бироқ ёш ривожланишига етилишнинг ички жараёнлари маълум маънода таъсир этар экан, бу нарса фақат организмнинг эмас, балки психика ва индивид ривожланиш босқичлари, ёш даврларининг босқичма-босқич алмашинув қонуниятларига, шу зайдда ҳар бир ёш босқичида психик ривожланиш хусусиятлари қонуниятларига ўз таъсирини ўтказмасдан қолмайди. [3; 32 б].

Шундай қилиб, ўз-ўзига баҳо соф ижтимоий ҳодиса бўлиб, унинг мазмуни ва моҳияти шахсни ўраб турган жамият нормаларига, шу жамиятда қабул қилинган ва эъзозланадиган қадриятларга боғлиқ бўлади. Кенг маънодаги йирик ижтимоий жамоалар эталон ролини ўйнаши оқибатида шаклланадиган ўз-ўзига баҳо бериш, ўз-ўзини баҳолашнинг юксак даражаси ҳисобланади.

Хуллас, шахс, унинг дунёни билиши, ўзини ва атрофидаги инсоний муносабатларда иштирок этиши, тушуниши ва ўзаро муносабатлар жараёнида ўзидаги такрорланмас индивидуаллиқни намоён қилиши ҳамда ушбу жараёнларнинг ёшга ва жинсга боғлиқ айрим жиҳатларини таҳлил қилиш бизга умумий равишда шахс- жамиятда яшайдиган ижтимоий мавжудотдир, деган хулосани қайтаришга имкон беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: МГУ, 1980.
2. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать//М., Просвещение, 1985.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания// М., Наука. 1977.
4. Жабборов А.М. Миллий психологиянинг шаклланиш манбалари. Қарши “Насаф” 2017. – 72 б
5. Ильин Е.П. Оптимальные характеристики работоспособности человека/Автореф.докт.дисс. Л. - 1968.
6. Каримова В.М. Ижтимоий психология. Т. 2008 й.